

економіка, управління. – 2007. - № 12. – С. 69.

4. Смирнов О.П. Перспективы развития производства биогаза в Украине: матеріали Четвертої міжнародної конференції [„Енергія із біомаси”], (Київ, 22-24 вересня 2008 р.) / ІТТФ НАНУ. – К.: 2008, С. 259-262.

5. Щокін А.Р., Колесник Ю.В., Кудря С.О. Досвід залучення нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії до паливно-енергетичного балансу України у період 1997-2000 років та стратегічні засади подальшого збільшення їх використання. /Праці міжнародної конференції "Енергетична безпека Європи. Погляд у XXI століття. 22-25 травня 2001 р., м.Київ. Енергозбереження та енергоефективність. Видавництво "Українські енциклопедичні знання". С. - 221-225

6. Feb 21, 2007 || Автор: Є.В. Кузьмінський, завідувач кафедри екобіотехнології та біоенергетики, д.х.н., проф., чл.-кор. АТН України.

Summary

Conditions and prospects for production and sale of renewable energy in Ukraine / Pronko L.M., Kolesnik T.V.

The main conditions of production the energetic plans, biofuel and bioethanol in Ukrainian are examined and realization of renewing resources of power to the EU countries.

Key words: renewing resources of power? energetic plants, biofuel, bioethanol. The act of EU, reduced taxation.

УДК 631.1.02

КОНТРАКТНО-РЕГУЛЯТИВНІ ОСНОВИ ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ КЛАСТЕРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АПК

Мороз О.В., д.е.н., проф., Семцов В.М., Мороз І.О.
Вінницький національний аграрний університет

У статті викладені результати аналізу особливостей кластерної організації сучасного аграрного бізнесу в Україні. Акцентовано увагу на негативних в цілому тенденціях прямої кореляції між розвитком агрохолдингів кластерного типу і погіршенням якості життя в українському селі внаслідок мінімізації соціальних функцій бізнесу в АПК.

В умовах поглиблення ринкових відносин в аграрному секторі України, все частіше у фокусі уваги вчених-економістів опиняються питання, пов'язані із становленням та розвитком кластерів. Важливо відмітити, що забезпечення сталого розвитку АПК регіонів є складною та багатогранною задачею, де, очевидно, потенціал ефективних інтеграцій не може бути ігнорованим. Саме тому своєчасними та важливими, на думку авторів, стають прикладні, а не академічні дослідження щодо особливостей функціонування кластерних утворень у вітчизняній економіці, тобто такі, що ґрунтуються на реальній інформації та більш зваженому оцінюванні ролі та стану кластерів, аніж це традиційно вважається. Особливо актуальним вважаємо ідентифікацію ролі фактору кластерної організації у світлі вирішення соціально-економічних проблем, пов'язаних з функціонуванням депресивних аграрних територій України. Слід відзначити, що проблеми погіршення якості життя в українському селі стали предметом активних обговорень у науковій літературі, пресі, засобах масової інформації, тобто по суті є суспільно визнаними на даний час. Враховуючи ж те, що концентрація бізнесу в АПК стала провідною в останні роки і має тенденцію до посилення, є всі підстави розглядати це з проблемою занепаду українського села.

Вивченням ролі та впливу кластерів на економіку займалися у різні часи такі економісти як В.Бакум [1], Д.Крисанов [2], М.Кропивко [3], Н.Морозов [4], Л.Мясникова [5], М.Портер [6], П.Саблук [3], В.Федоренко [7] та ін. Слід відзначити те, що більшість

вітчизняних досліджень базуються на концепції кластерів в рамках теорії конкуренції, запропонованої М.Портером. Тому, з огляду на вітчизняні реалії, поширені постулати інколи представляються дещо спрощеними.

Під терміном "кластер" [8, с. 153] (з англійської мови "cluster" перекладається як "рій") необхідно розуміти *неврегульоване ціле*. Приймаючи до уваги сучасне тлумачення цього терміну, слід наголосити увагу на тому, що поняття "кластер" є досить широко трактованим.

Очевидно, саме М.Портер у своїх дослідженнях [6] одним з перших звернув увагу науковців, громадськості та влади на роль та значення кластерів у сучасній економіці. Саме його праці, як правило, беруться за основу вже у сучасних дослідженнях з метою аналізування можливості використати іноземний досвід ведення господарювання, не адаптувавши його під власну систему права, культуру (корпоративну) та інші фактори. Так, на думку М.Портера [6, с. 205-206], кластери – це сконцентровані за географічними ознаками групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників та постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад університетів, агентств із стандартизації, а також торгових об'єднань та ін.) у певних областях, що конкурують, але разом з тим здійснюють спільну діяльність. В.Федоренко та ін., аналізуючи сутність та ознаки кластерів, вважають [7, с. 7], що кластер – це добровільне об'єднання фірм у певній сфері підприємництва, пов'язаних між собою технологічно. Можна навести також цілий ряд інших співзвучних в цілому визначень.

І у теоретичному, і у прикладному аспекті проблема кластерів полягає, як вважаємо, зовсім не у тлумаченні цього терміну, рос кілька останній містить давно відомі істини. Так, на нашу думку, питання кластерів – це передусім комплекс досить традиційних питань інтеграції в економічному середовищі. Зважена, економічно обгрунтована інтеграція давно визнана економічною наукою як вагомий фактор забезпечення ефективності, при чому у різних типах економічних систем. Класичним прикладом такої інтеграції (в даному разі можна використати термін "кластер") у колишньому СРСР слугували РАПО (районні агропромислові об'єднання), які отримали поширення у середині 80-х рр. ХХ ст. Головним же є питання того, що з'єднує елементи кластеру, а, логічно звідси, які вигоди і втрати – тобто наслідки - при цьому мають місце для реципієнтів суспільного ландшафту, який знаходиться у полі діяльності бізнесу, побудованого на кластерних ознаках. З іншого боку, вважаємо, що основним питанням є уточнення теорії кластерної організації з огляду на реальні її форми, зокрема у сільському господарстві України.

Авторська точка зору передбачає наступне: під кластером необхідно розуміти сукупність взаємопов'язаних елементів певної економічної системи (підприємств, фірм та ін.), які об'єднуються в єдину систему з метою отримання прибутку та максимізації загальної вартості. Таким чином, це визначення не протирічить відзначеним вище, але фокусує увагу перш за все на інших критеріях інтеграції.

Необхідно особливо відзначити, що в Україні відсутня нормативно-правова база, яка б надавала підстави чітко визначати і регулювати процеси створення та функціонування даної організаційної форми господарювання. Тобто сказати чітко, де кластер, а де – ні, практично неможливо. Так, Д.Крисанов та Л.Удова відмічають [2, с. 75], що для забезпечення сприятливих умов для організації та функціонування кластерів було б доцільно у найкоротші строки розробити відповідну нормативно-правову базу. В.Федоренко та ін. також підтверджують [7, с. 15], що в Україні не достатній практичний досвід кластерного управління і немає відповідної нормативно-правової бази; на думку А.Бутенко та Є.Лазаревої [9, с. 28], саме законодавство є однією з основних причин гальмування розвитку кластерів в Україні.

При цьому фактор кластерної організації традиційно розглядається з точки зору можливості досягнення ефекту синергії (створення повного технологічного ланцюга, мінімізації транзакційних витрат, акумулювання та більш ефективного використання

фінансових потоків та ін.). Даний перелік аспектів, що супроводжують створення кластерів в економіці, є поширеним у наукових дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених [6, с. 205-292; 1, с. 21-23; 3, с. 6-7; 7, с. 6-9].

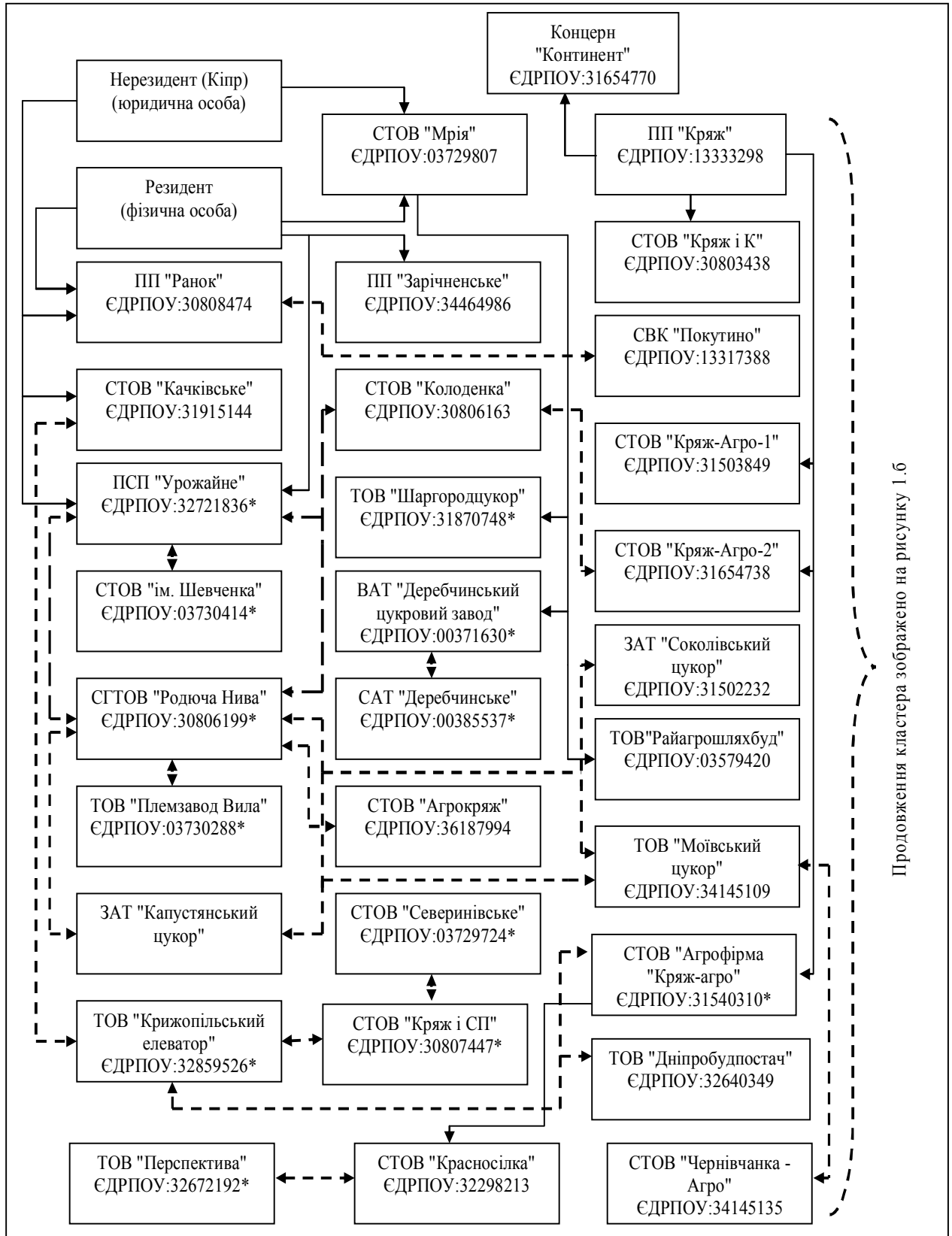
Проте, як вважаємо, більшої уваги необхідно приділяти реальним характеристикам, що супроводжують кластери. Результати наших досліджень свідчать про те, що сучасні вітчизняні економічні кластери створюються дійсно з метою максимізації ефективності економічної діяльності, але здебільшого за двох основних стратегій: 1) мінімізації оподаткування; 2) створення захисних механізмів від ворожого поглинання (рейдерства). В даному разі терміни "мотиви" і "стратегії", очевидно, є синонімічними. Якщо в економічно розвинутих державах, як правило, кластери функціонують у вигляді відкритого типу (тобто формально узаконеній формі – корпораціях, концернах, трестах, синдикатах і т.д.), де при створенні кластеру відомо, яке підприємство є "ключовим гравцем" (ініціатором створення або інтегратором), то в українській економіці об'єднання кластерного типу у більшості випадків функціонують у вигляді системи закритого в інформаційному контексті типу, при чому досить часто головне підприємство є латентним агентом ринку. Так, якщо в країнах з розвинутою ринковою економікою керівники кластерів публічно взаємодіють з органами державної влади і, звідси, несуть певну соціальну, найчастіше неформалізовану відповідальність, то в Україні засновники та/або вищий менеджмент кластерів, як правило, співпрацюють також переважно у неформалізованій формі лише з окремими представниками влади, які здатні сприяти розвитку бізнесу (отримання різноманітної допомоги, захисту і т.д.). Слід відмітити, що даний аспект, який може бути віднесеним до сфери етики вітчизняного бізнесу, є тією проблемою, яка тільки починає усвідомлюватися суспільством.

Також не погоджуємося із тими науковцями, які стверджують [10, с. 146], по-перше, про відсутність кластерів в аграрному секторі, по-друге, що саме кластери є найбільш ефективною організаційною формою господарювання. Обидві точки зору, як вважаємо, представляють собою відбиток недостатньої інформації про реальний стан речей. Необхідно відмітити, що ефективність є поняттям досить умовним. Так, П.Мілгром та Д.Робертс справедливо зазначили, що "...ефективність або неефективність вибору завжди має відносний характер: ці поняття справедливі для якоїсь конкретної сукупності індивідів, чий інтерес враховується, а також для якогось конкретного набору доступних варіантів" (*кін. цит.*) [11, с. 49]. Тобто ефективність для окремих груп агентів зовсім не обов'язково супроводжується ефективністю для інших, і це, очевидно, є загальним правилом економіки будь-яких суспільств. Звідси кластер потрібно розглядати як об'єктивне соціально-економічне явище, яке об'єктивно має різну об'єктивність з позицій різних агентів.

Як приклад, доцільно більш детально розглянути один із кластерів, який функціонує в АПК Вінницької області (рис. 1.а – 1.б). Важливо відмітити, що нині кластери все більше стають диверсифікованими, отож наведений приклад відображає типову ситуацію. Основними видами діяльності кластерного утворення, що розглядається, є наступне: вирощування зернових та технічних культур, виробництво цукру та круп, оптова торгівля (у т.ч. створення ланцюгу: "поле – виробництво – ринок"), а також інші, менш поширені види діяльності, такі як будівництво, виробництво добрив та азотних сполук, діяльність у сфері геології та геологорозвідуванні, газопровідні роботи, діяльність агентств нерухомості та ін.

На наведеному прикладі (рис. 1.а – 1.б) відображено зв'язки підприємств у складі даного кластеру на території 12 районів Вінницької області та м. Вінниці (а саме: Гайсинському, Жмеринському, Крижопільському, Могилів-Подільському, Оратівському, Томашпільському, Тростянецькому, Тульчинському, Тиврівському, Чернівецькому, Шаргородському та Ямпільському районах). Слід зазначити, що визначити дійсні межі (масштаби) кластерів дуже складно. Проте навіть зазначені розміри прикладу, що розглядається, свідчать про дуже значну роль кластерів в аграрному секторі економіки Вінницького регіону, а також про те, що суспільство стикнулося в останні десятиліття із феноменом абсолютно нового типу ведення бізнесу з усіма його негативними і позитивними

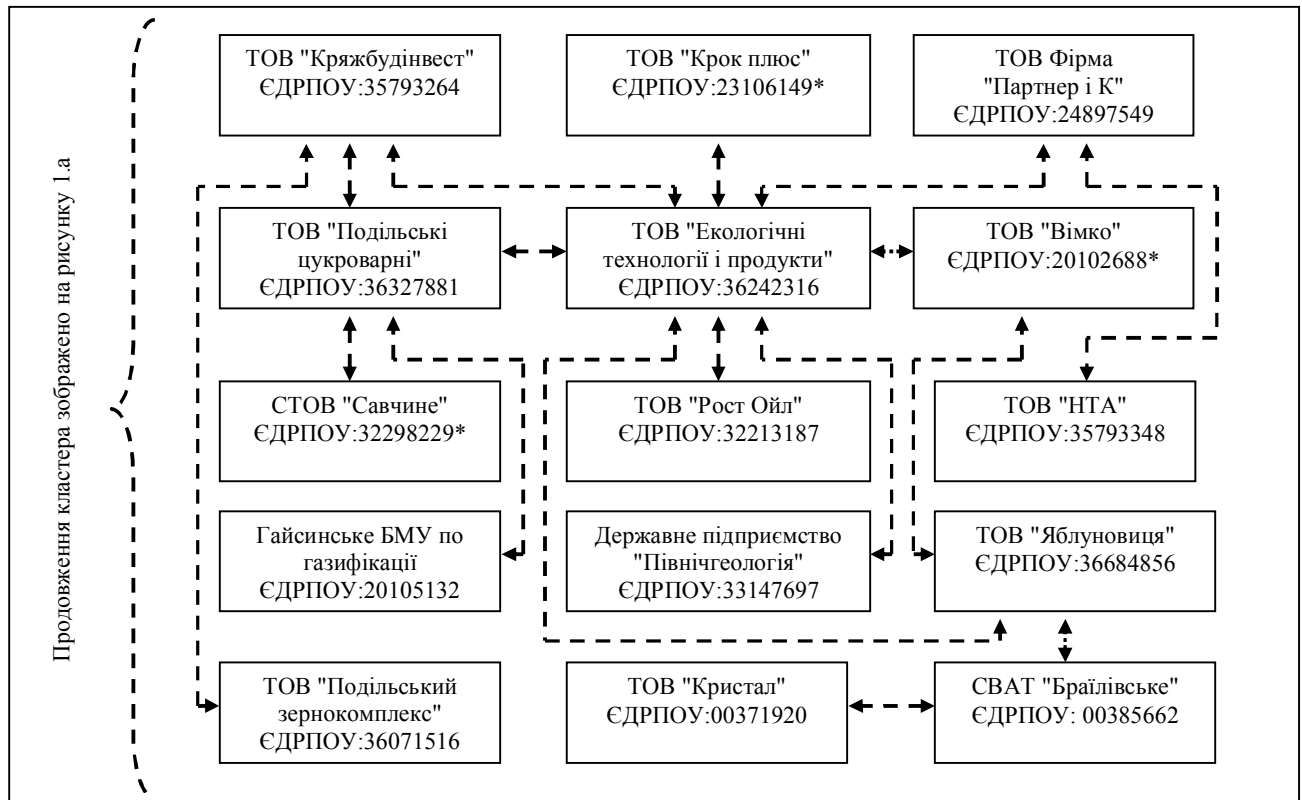
ознаками.

Продовження кластера зображено на рисунку 1.б

- Примітки: 1) ————— прямиий зв'язок (кошти вносяться у статут підприємства);
 2) - - - - - спільні засновники або/ та вищий менеджмент;
 3) * – підприємство ліквідовано (банкрут або рішення власника)

Рис. 1.а Схема побудови кластера в АПК (на прикладі Вінницької обл.)
 Джерело: власні дослідження.

- Примітки: 1) ——— прями́й зв'язок (кошти вносяться у статут підприємства);
 2) - - - спільні засновники або/ та вищий менеджмент;
 3) * – підприємство ліквідовано (банкрут або рішення власника)

Рис. 1.б Схема побудови кластера (продовження рис. 1.а)

Джерело: власні дослідження.

Так, можемо побачити (див. рис. 1а), що формування кластеру відбувалося за участі іноземних представників (фірм, які зареєстровані фактично в офшорних зонах (Кіпр)), що вже по собі ставить під сумнів належний контроль з боку державної влади за подібними структурами.

Необхідно відмітити, що більшість підприємств у даному кластері створенні в результаті реформування АПК (відомий Указ Президента України від 3 грудня 1999 року N 1529/99 "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки") та приватизації свого часу державних підприємств переробної сфери АПК (цукрових заводів та ін.).

Як вже зазначалось, типовим для сучасної кластерної організації АПК України є використання схем мінімізації податків. Звертає увагу на себе той факт, що з кожним роком українське законодавство стає більш ліберальним саме щодо інтегрованих об'єднань (кластерів, підприємств холдингового типу), що дозволяє даним структурам, без додаткових транзакційних затрат, здійснювати "мінімізацію" податків.

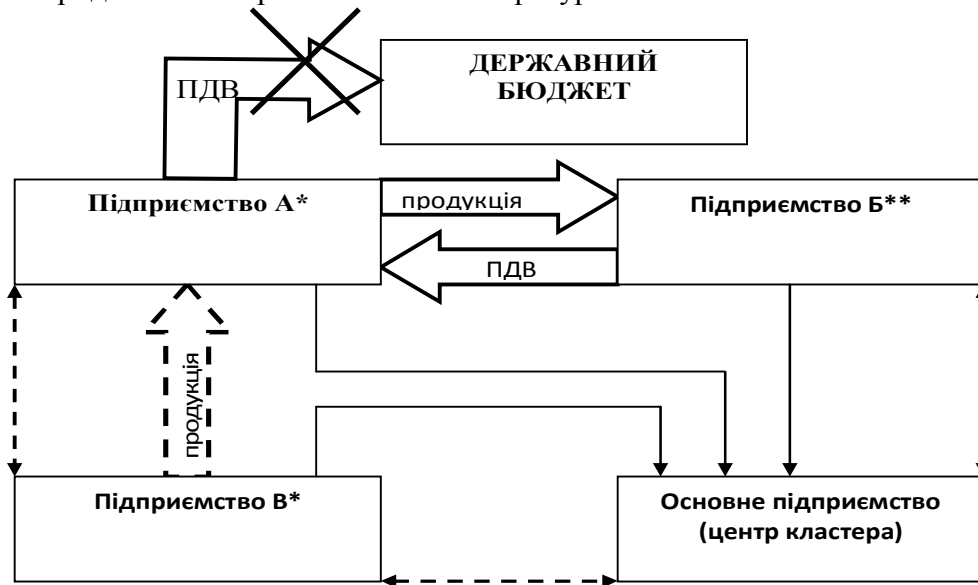
Так, як приклад, варто пригадати ЗУ "Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" від 31.10.2008 р. № 639-VI [12], згідно якого було запроваджено спеціальний режим оподаткування для сільськогосподарських підприємств. В результаті цього ПДВ не сплачується до бюджету, а залишається у розпорядженні підприємства. Звідси схема мінімізації, як правило, носить наступний вигляд (рис. 2).

Аналіз діяльності даного кластера дає нам підстави стверджувати, що дане утворення є щонайменше міжрегіональним. Аналогічні характеристики доцільно навести практично для всіх існуючих агрохолдингів. Водночас можна стверджувати, що в Україні жоден з органів

державної влади не проводить навіть будь-якого моніторингу (зокрема, щодо встановлення зв'язків) діяльності даних структур, а тому відсутність реальної статистичної інформації різко обмежує можливість здійснювати будь-які прикладні аналізування. Так, наприклад, сьогодні не можливо чітко визначити фінансову результативність (рентабельність) суто сільськогосподарської діяльності кластеру (до речі, те саме можна казати і за холдинги) за умов, коли така діяльність найчастіше не є основною (як джерело доходності).

Важливо відмітити, що така схема є прямим наслідком ефекту т.з. "непостережуваних процесів". Так, "Підприємство А", не виробляючи продукції, може продавати "чужу" продукцію (у нашому випадку продукцію "Підприємства В") і, як наслідок, отримувати податкові пільги. Подібні по суті спекулятивні операції в межах кластеру не порушують законодавства.

Так, розглянемо приклад ТОВ "Мрія" (ЄДРПОУ: 03729807, с. Джурин, Шаргородського району, Вінницької обл.) (див. рис. 1.а), яке було створено свого часу на базі реформованого КСП. Видами діяльності даного підприємства є: вирощування зернових та технічних культур, розведення свиней та ВРХ, виробництво олії та цукру та ін. Даний суб'єкт господарювання є платником ПДВ та ін. Свою діяльність дане підприємство здійснює у межах чинного законодавства. Однак цікавим, на нашу думку, є те, що дане підприємство зі статутним фондом менше 10 тис. грн. шляхом законного використання пільг, а саме відповідно до п.11.21 та п.11.29 (даний пункт нині не діє), ст.11 ЗУ від 03.04.1997 р. №167/97-ВР "Про податок на додану вартість (із змінами і доповненнями) в період з 01.04.2005 р. по 31.03.2008 р. в результаті продажу сільськогосподарської продукції залишило у своєму розпорядженні суму ПДВ у розмірі більше 400 тис. грн., яку було використано на придбання матеріально-технічних ресурсів.

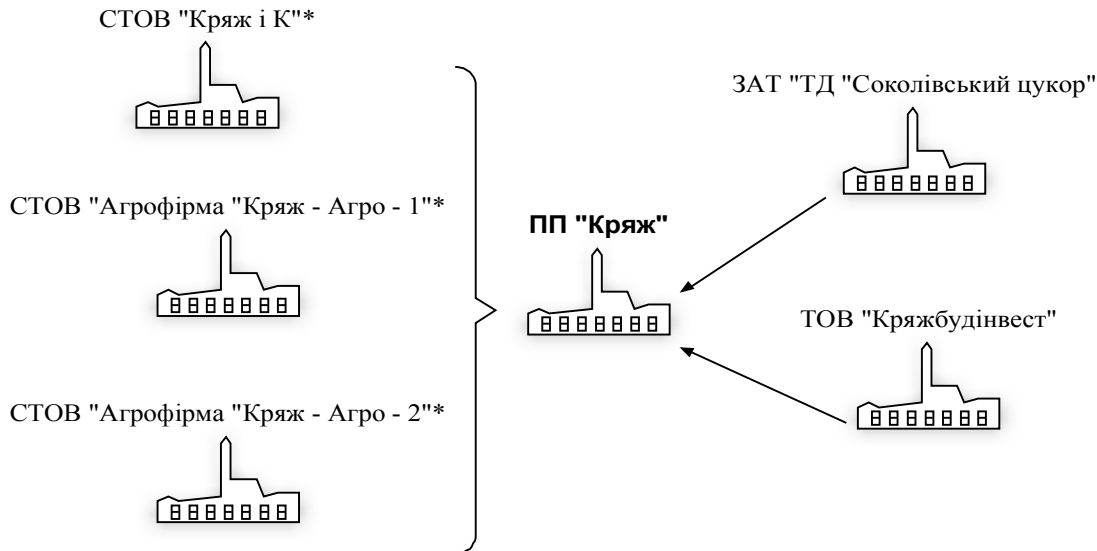

Примітки:

- 1) — напрямок фінансових потоків;
- 2) — спільні засновники або/ та вищий менеджмент (прихована форма відносин);
- 3) * — виробник сільськогосподарської продукції;
- 4) ** — переробне підприємство.

Рис. 2. Схема (модель) "мінімізації" податків шляхом створення кластерів в АПК
Джерело: власні дослідження.

Іншим прикладом прояву мінімізації даного кластеру може бути діяльність учасника ПП "Кряж" (ЄДРПОУ: 13333298, смт. Крижопіль, Вінницької обл.) (рис. 3).

* - основним видом діяльності є вирощування зернових та технічних культур

Примітки: на рис. зображена лише частину структура власності ПП "Кряж", насправді ж структура є дуже складною, підприємство має структурні підрозділи у т.ч. в Херсонській та Одеській областях України.

Рис. 3. Структура інтегрованого підприємства ПП "Кряж"

Джерело: власні дослідження.

Слід відмітити, що дане підприємство має ознаки холдингу, проте зареєстроване як звичайне ПП. За результатами декларування за 2009р. рівень податкової віддачі підприємства склав 0,32% при середньому показнику для даної галузі 1,08%. В результаті перевірки підприємства за період 01.04.2008 року по 31.03.2009 року органами ДПА донараховано податку на прибуток 88 тис. грн. (основного платежу 63 тис. грн., штрафних санкцій – 25 тис. грн.). Важливо також відмітити, що керівництво ПП "Кряж" неодноразово заслуховувалось на засіданні "робочих груп", які створювалися з органів державної влади (МДПІ та РДА) з метою збільшення надходжень до бюджетів різних рівнів, тобто проблема абсолютно адекватно усвідомлюється на рівні регіональної влади, однак це не принесло бажаного результату.

Законно примусити суб'єкт бізнесу (у нашому випадку ПП "Кряж") припинити мінімізацію податків не можливо, що чітко усвідомлюють як власники (вищий менеджмент) агрохолдингу, так і представники органів влади. А тому, усі заходи, а саме – робота спеціальних груп, закріплення відповідальних осіб за організацію роботи з платниками податків, встановлення причин низького рівня податкової віддачі – залишаються неефективними. З точки зору загальної теорії контрактів, ситуація, що описана, є нічим іншим, як одностороннім імпліцитним контрактом. Даний контракт позбавлений взаємних зобов'язань учасників, тому, як наслідок, і відсутні ефективні законні механізми примушення виконання зобов'язань. Відомо, що успішна реалізація імпліцитних контрактів можлива лише при задоволенні інтересів усіх учасників угоди [13, с. 15-17; 14 с. 46]. Таким чином, цілком очевидно, що імпліцитні контракти не здатні в повній мірі вирішити наростаючий конфлікт інтересів між державою та суб'єктами господарської діяльності, а є лиш своєрідним доповненням до експліцитних контрактів. Звідси – і це слід особливо підкреслити – важливого значення набувають розробки із моделювання стимулюючих реляційних контрактах, при реалізації яких дійсно може бути досягнутим ефект своєрідного компромісу між функціями мінімізації витрат та максимізації загальної вартості. Саме тому, на нашу думку, зростає значення системи контролю зі сторони держави за агентами ринку, які є учасниками кластерів.

Таким чином, аналізування діяльності кластерів у Вінницькій області засвідчило, що розробка та впровадження схем "мінімізації" є нині інгерентною для більшості кластерів в АПК Вінницького регіону. Тому перспективи діяльності агрохолдингів об'єктивно слід розглядати у складі відповідних кластерних утворень, що потребує окремого аналітичного обговорення аргументів "за" і "проти".

Так, Л.Чорною, С.Матусяком, О.Дан при дослідженні перспектив створення та використання кластерів у Вінницькому регіоні зроблено висновок [15, с. 28-29] про те, що створення кластерів може позитивно впливати на сплату податків та зборів на рівні регіонів; існують також інші точки зору про те [9, с. 27], що діяльність кластерів сприяє збільшенню податкових надходжень та зростанню зайнятості населення. Емпіричний аналіз діяльності сучасних кластерів в аграрному секторі Вінницької області надав нам підстави стверджувати обернено протилежне, а саме: реально за умов кластерної організації сільськогосподарського виробництва спостерігається погіршення соціально-економічного стану територій, де розташовані кластери (як правило, сільських територій).

Загалом же використання кластерного підходу в економіці, як вважає В.Федоренко та ін. [7, с.7], надає можливість для "додаткових системних вигод". Це так, але актуалізується питання: хто є "адресатом" даних вигод. Аналіз реального стану аграрного сектору Вінницького регіону свідчить, що такі вигоди отримують здебільшого власники та/або вищий менеджмент кластерів, а також окремі представники державної влади. Такий дисбаланс у перерозподілі створюваної вартості, характерний для більшості пострадянських країн, є джерелом конфлікту вже тривалий період.

Не згодні також і з досить поширеною думкою [7, с. 10-13; 2, с. 75] про те, що держава повинна всіляко допомагати кластерам (у вигляді фінансової допомоги, пільг, заохочень та ін.), результатом чого буде сприяння покращенню соціально-економічного стану територій. В реальності відповідного причинно-наслідкового ланцюгу просто не існує (на прикладі Вінниччини). Переконані, що надання допомоги та переваги одній з форм господарювання, у нашому випадку – кластерам, порушує конкурентні "правила гри", в наслідок чого державна влада ігнорує безпосередньо чи опосередковано інші, як правило унітарні, менш захищені, організаційні форми господарювання. Вважаємо, що успішне та ефективне функціонування ринкової економіки можливо лише за умов створення конкуренції між суб'єктами господарської діяльності за мінімізації функціональної її недосконалості; така точка зору поширена у науковій літературі [16, с. 6-9]. З іншого боку, стимулюючі державні програми доцільно реалізовувати у разі контрактної регламентації зобов'язань з боку холдингів у вигляді, в свою чергу, власних соціальних програм, спрямованих на розвиток депресивних – в даному разі – сільських територій, де така регламентація була б формалізованою контрактацією.

Заслуговує на увагу, як вважаємо, точка зору Н.Морозова та М.Конакова [4, с. 32] про те, що діяльність кластерів вимагає відповідного державного регулювання, а саме: до кластерного об'єднання повинен входити спеціальний муніципальний орган, який буде контролювати діяльність кластерів з позицій інтересів громади. Проте, на нашу думку, створення спеціального муніципального органу потребує також ідентифікації головного підприємства (інтегратора) у кластерному утворенні, що в сучасних умовах, як було показано, залишається складною задачею.

Більшістю сучасних наукових джерел кластер розглядається лише як добровільне об'єднання підприємств на тій чи іншій основі [1-5; 7; 9; 10; 15]. У нашому ж випадку маємо справу зі складним вітчизняним типом кластерів, в якому структурні підприємства взаємодіють між собою на основі складних, досить часто не спостережуваних схем, які базуються, як правило, на спільній власності або тій чи іншій економічній залежності. Одним з механізмів взаємодії в межах самого кластера є контракти (договори), при чому як експліцитні (формальні, письмові), так і імпліцитні (неформальні, неписьмові), які, як

показала практика окремих господарств, можуть бути дуже ефективним засобом створення та функціонування складних організаційних форм господарювання.

Саме тому не можемо повністю погодитися з науковцями, які стверджують [14, с. 91], що *контрактний підхід* є менш привабливим засобом управління у порівнянні до фактору *інтеграції власності*. Так, дійсно якщо суб'єкт господарювання веде власний бізнес відповідно до легітимних правил, суспільно схвалених, то *інтеграція власності* є більш ефективним способом управління. Адже за такої умови, як правило, витрати на формування системи управління є значно меншим, аніж формування складних та трудомістких механізмів укладання контрактів та механізмів контролю за їх виконанням. Проте проведене нами емпіричне дослідження засвідчило, що існуючі недосконалі контрактні відносини на сьогодні є більш зручним інструментом (формою) управління інтегрованими підприємствами у тому разі, коли власники та/або вищий менеджмент мають за мету проведення сумнівних або/та спекулятивних операцій; під останніми розуміємо ухилення від сплати податків у будь-якому вигляді, "мінімізацію" податків, формування системи захисту підприємства від рейдерства, рентоорієнтовану поведінку, приховування реальних власників та ін.

Висновки. Авторські дані свідчать, що результатом функціонування кластерного типу аграрної економіки є активне формування все більш складних диверсифікованих систем (кластерів, холдингів та ін.). Здебільшого сучасні вітчизняні економічні кластери створюються з метою максимізації ефективності економічної діяльності, але здебільшого за двох основних стратегій мінімізації оподаткування, створення захисних механізмів від ворожого поглинання (рейдерства), фінансових спекуляцій, стратегічних дефолтів та ін. Таким чином, об'єктивною тенденцією є згортання соціальних функцій з боку бізнесу по відношенню насамперед до аграрного соціуму. Тому, за умов що склалися, на думку авторів, зростає значення державного регулювання кластерного типу економіки з метою протидії негативним наслідкам такого роду. Звідси, необхідно терміново запроваджувати відповідно врегульовані норми контрактного підходу, які здатні бути ефективним інструментом державного регулювання у даному випадку.

Література

1. Бакум В.В. Самоорганізація в агропромислових регіональних кластерах // Економіка АПК – 2009. -- №1. – С.21-27.
2. Крисанов Д., Удова Л. Кластеризація економічної діяльності та обслуговування як інструмент сталого розвитку сільських територій // Економіка України – 2009. -- №10. – С.69-75.
3. Саблук П.Т., Кропивко М.Ф. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки // Економіка АПК – 2010. – №1. – С.3-12.
4. Морозов Н.М., Конаков М.А. Агропромышленные кластеры малой формы // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий – 2009. – №2 – С.30-33.
5. Афанасьев М., Мясникова Л. Мировая конкуренция и кластеризация экономики // Вопросы экономики. 2005. – №4. – С. 75-86.
6. Портер, Майкл, Э. Конкуренция.: Пер.с англ. М.: Издателский дом "Вильямс", 2002. – 496 с.: ил. – Парал. тит. англ.
7. Федоренко В.Г., Тугай А.М., Гойко А.Ф., Джабейло В.Б. Концепція кластерної політики в Україні // Економіка та держава – 2008. – №11. – С.5-15.
8. Комлев Н.Г. Школьный словарь иностранных слов. – М.: ЭКСМО-Пресс, 1999. – 384 с.
9. Бутенко А.І., Лазарева Є.В. Феномен кластера у формуванні інноваційної моделі економіки регіону // Інвестиції: практика та досвід – 2009. – №2. – С.25-28.
10. Артюх Т.О. Маркетингове забезпечення діяльності підприємств на овочевому ринку в структурі кластерних формувань // Економіка АПК – 2009. – №3. – С.144-148.
11. Милгром П., Робертс Дж. Экономика, организация и менеджмент: В 2-х т./ Пер.с англ. Под редакцией И.И. Елисеевой, В.Л. Тамбовцева. Спб.: Экономическая школа, 2001. Т. 1. 468 с.

12. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

13. Милгром П., Робертс Дж. Экономика, организация и менеджмент: В 2-х т./ Пер.с англ. Под редакцией И.И. Елисеевой, В.Л. Тамбовцева. Спб.: Экономическая школа, 2001. Т. 2. – 422 с. – ISBN 5-900428-45-1.

14. Тамбовцев В.Л. Введение в экономическую теорию контрактов: Учеб. пособие. – М.: Инфра-М, 2004. – 144 с. (Учебники экономического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова). – ISBN 5-16-001804-2.

15. Чорна Л.О., Матусяк С.В., Дан О.Ю. Перспективи використання кластерних технологій у Вінницькому регіоні // Економіка та держава – 2009. – №3. – С.28-29.

16. Интрилигейтор М. Российская экономика все еще нуждается в структурных реформах // Проблемы теории и практики управления – 2004 -- №3 – С.6-11.

Summary

Contract-regulatory basis of the development potential of the cluster of APC / Moroz O.V., Semtsov V.M., Moroz I.A.

In the article the results of analysis of features of cluster organization of modern agrarian business are expounded in Ukraine. Attention is accented on the tendencies of direct correlation negative on the whole between development of holding cluster type and worsening of quality of life in the Ukrainian mud flow in investigation of minimization of social functions of business in АПК.

УДК: 620.92:331.522.4 (477.44)

РОЗВИТОК БІОЕНЕРГЕТИКИ ЯК НАПРЯМ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЗАЙНЯТОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Токарчук Д.М., аспірант*

Вінницький національний аграрний університет

У статті розглянута соціально-економічна необхідність розвитку біоенергетики в Україні і в світі з погляду енергетичної безпеки, диверсифікації виробництва, підтримки інновацій і закінчуючи поліпшенням екологічної ситуації. Зроблено акцент на соціально-економічний ефект розвитку ринку біопалив на основі мотивації зростання аграрного сектора і позитивного соціального зсуву щодо диверсифікації та зростання зайнятості сільського населення.

Вступ. Сьогодні біомаса за значенням посідає четверте місце серед палив і забезпечує близько 2 млрд. т у.п. на рік, або 14% загального споживання первинних енергоносіїв у світі (у країнах, що розвиваються — понад 30%, іноді до 50-80%). Виробництво енергії з відновлюваних джерел, включаючи біомасу, динамічно розвивається в більшості європейських країн. На теперішній час відновлювані джерела енергії (ВДЕ) покривають 7% енергоспоживання країн Європейського Союзу, в тому числі біомаса - 4%, тобто більше половини. [1]

В окремих країнах частка біомаси в загальному споживанні первинних енергоносіїв значно перевищує середньоевропейську і складає: в Фінляндії – 23% (світовий лідер серед

* Науковий керівник – А.Г. Мазур, д. е. н., професор ВНАУ